

Se människan

Svenska
kyrkan

BOKMÄSSAN

26-29 september 2024

Ebba Witt-Brattström
om Moa & Harry Martinson

TEMA

Rymden & Sápmi

*Scensamtal
& seminarier*

Se människan

Svenska kyrkan Se människan i samarbete med Sackeus, Sigtunastiftelsen, Sensus studieförbund, Verbum och Pilgrim Sverige.

© Göteborgs stift 2024

Redaktion: Anna Rikner, Mikael Ringlander, Kristina Bergqvist

Redaktör: Anna Rikner

Texter: Anna Rikner

Grafisk form:

Sofia Franzén

Omslagsfoto:

Marie Klingspor

Ansvarig utgivare:

Jonas Ransgård

Tryck:

Sandstens
2024

Papper:

Edixion offset

Se människan är Svenska kyrkans scen och programverksamhet på och i anslutning till Bokmässan. Här erbjuds samtal om existentiella frågor utifrån aktuell litteratur och viktiga frågeställningar, med avsikt att inspirera till fortsatta samtal.

Mer information om programmet, entrébiljetter och seminariekort: svenskakyrkan.se/bokmassan

Alla programpunkter från Se människans scen livesänds på youtube.com/svenskakyrkan och går även att se i efterhand. Samtalen finns också som podd.

Se människan-scenen finns på **PLAN 2, G 02:08.**

Foto: Anna Rikner

Med himlen på Bokmässan

Det är något speciellt med jubileum. Utöver anledning att fira blir det också ett naturligt tillfälle att reflektera över det som varit och hur vi önskar att framtiden ska se ut. I år firar Bokmässan 40 år och Se människan har funnits med under 27 av de åren. Från bibeltält på plan 1 till dagens Se människan-scen på plan 2, med ett 80-tal programpunkter och inspelning av alla samtal på scenen. Från tillfällig temapartner till Svenska kyrkans största kulturevenemang.

Årets teman är Sápmi och Rymden. I en vanlig söndagsgudstjänst nämns himlen alltid minst fyra gånger, i Trosbekännelsen och Herrens bön. Ordet ger bilden av något större, något vi bara anar. För lika lite som vi bara kan ha en bild av Gud, finns det många bilder av himlen. Det gäller även den vetenskapliga himlen. Här finns oändliga rymder kvar att utforska, trots att vi hela tiden får se och veta mer. Genom knivskarpa bilder fotade med hjälp av teleskop blir rymden mer verklig, men får oss också att inse hur mycket vi inte vet.

Människan har i alla tider haft förställningar om vad himlen betyder. Det märks inte minst i poesin. 2012 var den då nyblivna Nobelpristagaren i litteratur Tomas Tranströmer Se människans gäst på Bokmässan. Som en del av 40-årsfirandet uppmärksammas

poeten med en minneskonsert i Göteborgs domkyrka på kvällen lördag den 28 september.

Se människan-scenen vill vara ett rum för alla. En mötesplats där vi kan tala om de stora frågorna i livet. Frågor vi aldrig blir färdiga med. Vilket inte är något att skämmas för. Tranströmer skriver i *Romanska bågar* (1989):

*En ängel utan ansikte omfamnade mig
och viskade genom hela kroppen:
”Skäms inte för att du är människa,
var stolt!
Inne i dig öppnar sig valv bakom valv
oändligt.
Du blir aldrig färdig, och det är som
det skall.”*

**Väl mött på Bokmässan –
antingen på plats i Göteborg eller
i cyberrymden!**

Mikael Ringlander,
programchef

Foto: Lennart Nilsson

Anna Rikner,
programansvarig

Foto: Anders Västlund

Sápmi och Rymden årets teman

2024 års teman på Bokmässan är Sápmi och Rymden, två teman med stark koppling till Svenska kyrkan. Rymden i form av himlen och de existentiella frågor som utforskandet av oändligheten väcker. Sápmi i form av dess viktiga historia och det nutida försoningsarbetet. Sedan 2021, samma år som Svenska kyrkan bad det samiska folket om ursäkt för de övergrepp som kyrkan begått och bidragit till, har Se människan årligen anordnat fokusseminarier med samiskt tema på Bokmässan. I år genomför Se människan flera större seminarier i samarbete med det samiska författarcentret Tjällegoahpte, som tillsammans med författarföreningarna Bágo och Sámi Girječálliid Searvi är 2024 års hedersgäster på Bokmässan. Dessutom bidrar Kyrkokansliet till det samiska monterprogrammet på plan 1. Rymdstyrelsen ansvarar för programmet på Rymdscenen, där

Foto: Anna Rikner

Se människan också deltar i flera seminarier. Se Tjällegoahpte och Rymdstyrelsen för deras fullständiga program under Bokmässan. För det samiska monterprogrammet, scanna QR-koden.

Foto: Anna Rikner

Miljödiplomering och Fairtrade

Se människan är sedan 2019 miljödiplomerat som event och klimatkompenserar alla resor. Det innebär bland annat att all kaffesump komposteras, att det endast serveras ekologisk mjölk till kaffet och att den här programbroschyren är tryckt på miljövänligt papper.

Allt kaffe kommer från Se människans samarbetspartner Sackeus och är ekologiskt- och Fairtrade-certifierat. Sackeus har även en egen monter mitt emot Se människan-scenen, med försäljning av Fairtrade-varor.

Se människans arbete ingår i Svenska kyrkans färdplan för klimatet, med mål att uppnå klimatneutralitet för hela den egna verksamheten senast 2030.

Sensus fortsätter samtalen

Sensus studieförbundet leder fortsatta reflektioner efter vissa utvalda samtal på Se människan-scenen under rubriken Samtal fortsätter. Sök dig till Samtal fortsätter-tältet mitt emot scenen, där en samtalsledare från Sensus enligt en inkluderande modell fångar upp gruppens tankar. Aktuella samtal är markerade i programmet med en liten pratbubbla: Författaren medverkar inte.

Foto: Anna Rikner

Ebba Witt-Brattström ger upprättelse åt paret Martinson

Under elva år blev det 19 böcker författade vid samma skrivbord. Ändå är det fortfarande kontroversiellt att Moa och Harry Martinson influerade varandra. Eller snarare, att Moa påverkade Harry. För Ebba Witt-Brattström handlar det om rent kvinnoförakt, så nu har hon skrivit boken som lyfter parets passionerade förhållande.

Moa Martinson har följt litteraturvetaren, författaren och feministen Ebba Witt-Brattström genom hela hennes vuxna liv. Men det började med Harry.

– Jag läste Harry Martinsons *Nässlornas blomma* och ville ha mer. Då upptäckte jag Moa. Genom henne fick jag med mig kvinnorna och barnens historia, så det går att säga att mitt engagemang i Grupp 8 var Moas förtjänst.

1988 kom avhandlingen *Moa Martinson – skrift och drift i trettioalet*. Men ämnet var mer kontroversiellt än Ebba kunnat ana.

– Min handledare försökte avskräcka mig och många Harry Martinson-kännare hade mycket att säga. Men jag är ju litteraturhistoriker i själ och hjärta och det jag ville göra med Moaboken var att föra in henne i litteraturhistorien, där hon hör hemma lika mycket som Harry.

Skrev boken hon själv ville läsa

Det har hunnit gå 36 år sedan dess och Ebba Witt-Brattström har väntat på att fler ska berätta om Moa och Harry och deras gemensamma liv.

– Det har alltid irriterat mig hur hon blivit behandlad, men jag tänkte att det skulle ordna upp sig med tiden.

Men boken Ebba väntade på ville inte infinna sig. Så till slut bestämde hon sig för att skriva den själv. I mars kom *Vi drabbade samman med våra ödens hela bredd – författarparet Moa och Harry Martinson*, som fokuserar på parets elva år tillsammans.

– Jag är väldigt förtjust i Harry också, de är lika stora författare. Så jag ville berätta om deras kärlek, passion och stormar och vad deras liv tillsammans betydde för dem som författare.

När de träffas är Moa redan publicerad, medan Harrys första böcker skrivs hos Moa på torpet Johannesdal. I bevarade original går det att se att Moas penna gått varm i Harrys manuskript.

– De kallade det att renläsa och det betydde

mycket för Harry att ha en hemmakollega. Nu kan jag nämna det utan att alla kommer springande och ska motbevisa mig. Det känns fantastiskt bra.

Men mycket av de negativa påståenden som spreds om Moa efter skilsmässan 1939 lever ändå kvar. Det mesta kom inte från Harry, utan från hans manliga författarkollegor som gjorde sitt bästa för att misskreditera Moa. De lyfte något tillspetsat fram Harry som ett underbarn som inte låtit sig påverkas av någon och Moa som en manipulativ kärring som parasiterat på Harrys talang.

– När de träffades var Harry 24 år och hon 38 år och hade fött fem barn. Men bara för att hon var äldre var hon inte oattraktiv eller manipulerande. Visst är det märkligt att alla män som gifter sig med yngre kvinnor inte får höra samma sak...

Efter skilsmässan tar parets litterära liv olika riktning. Moa utses av pressen till folkmoder och reser runt i folkparkerna med Karl-Gerhard. Han spexar och skämtar, hon läser ur sin senaste bok och Jussi Björling sjunger en aria. Ett kulturellt smörgåsbord för arbetarpubliken.

– Att jämföra med akademiens tråkiga upphöjelse under dammiga kristallkronor.

Seminarium om *Aniara*

På Bokmässan deltar Ebba Witt-Brattström i Se människans seminarium om Harry Martinsons prisbelönta diktepos *Aniara*, där hon tänker lyfta fram Moas påverkan.

– Harry stod nära Fogelstadskvinnorna, som liksom alla feminister på den tiden var fredsvivare. Det går också att se en röd tråd av kvinnor som inspirerat hans karaktärer. Piloten kan vara Karin Boye eller rektor Honorine Hermelin på Fogelstad medborgarskola och mimaroben som är Harrys alter ego minns sin älskade Doris och hennes Dorisdal. Där har du Moa och torpet Johannesdal.

Anna Rikner

”Aniara är inte bara ett civilisationskritiskt epos, utan också en feministisk sorgesång över en fredstanke som gick åt pipan.”

Ebba Witt-Brattström

Ebba Witt-Brattström
F2 torsdag klockan 11:00
och Se människan-scenen
fredag klockan 10:30.

SCENPROGRAM

Välkommen till Se människans scenprogram! Här möter du högaktuella författare och experter i intressanta samtal under fyra fullmatade dagar. Samtliga programpunkter på Se människan-scenen spelas in och går också att se digitalt på svenskakyrkan.se/bokmässan.

För den som är på plats och vill dela sina tankar efter scen-samtalen finns ibland möjlighet till det i Samtal fortsätter-montern. Dessa samtal är markerade med symbolen .

Hela programmet på Se människan-scenen ingår i entrébiljetten. Se människan deltar också i en rad andra seminarier på olika scener. Observera att vissa av dessa kräver seminariekort. Söndagens seminarieprogram ingår i entrébiljetten.

TORSDAG

26 september
Se människan-scenen

9:15–9:25

Be med Bibelns kvinnor

I sin morgonmeditation fun-derar **Charlotte Frycklund** på bibelns kvinnor som samtalar med Gud.

Medarrangör Argument Förlag

9:30–9:50

Särskilda händelser

Gångkonflikterna och våldet eskalerar. Så hur vänder vi utvecklingen? **Klas Friberg** i samtal med **Karin Sarja**.

Medarrangör Volante

10:00–10:20

Guds Israel

Hur förhåller sig det bibliska Israel, staten Israel och vad Nya testamentet kallar Guds Israel till varandra? **Peter Halldorf** i samtal med **Johanna Gustafsson Lundberg**.

Medarrangör Libris

10:30–10:50

Judiska hjältinnor

Ett sätt att motverka antisemitism är att visa på den enorma

bredd judisk identitet rymmer. **Joanna Rubin Dranger** och **Karin Brygger** i samtal med **Sara Wrige**.

Medarrangör Natur & Kultur

11:00–11:20

Ö

Två systrar möts efter lång tid på den älskade ö där de tillbringade sin barndoms somrar. **Sara Bergmark Elfgrén** i samtal med **Maria Bergius**.

Medarrangör Albert Bonniers Förlag

11:30–11:50

Den sista idealisten

En berättelse om Viktor Rydbergs liv, från fosterbarn till ledamot av Svenska Akademien. **Anders Burman** i samtal med **Ulf Sjögren**.

Medarrangör Norstedts

12:00–12:20

Fjärilsmamman

En ung mamma drabbas av en demenssjukdom och hela familjen påverkas. En verklighetsbaserad berättelse i sagans form. **Lotta Fång** i samtal med **Mia Ås**.

Medarrangör Lava och Sensus

12:30–12:50

Flickan i korridoren

En dag hänger sig tolvåriga

Karolina i skogen nära skolan. En berättelse om hur den svenska skolans blev en skola för ingen.

Elinor Torp i samtal med **Fredrik Ivarsson**.

Medarrangör Mondial

13:00–13:20

Chop Chop

Allt ska gå fort och även den som gör sitt bästa räcker inte till. Det gäller både människa och robot. Men varför är det så bråttom? **Linda Bondestam** i samtal med **Karin Rubenson**.

Medarrangör Förlaget

13:30–13:50

Ärkebiskopens fastebok 2025

Vad kan fastan lära oss om att avstå och om att ge sig hän? **Tomas Andersson Wij** i kärleksfull närkamp med den kristendom han vuxit upp med. I samtal med ärkebiskop **Martin Modéus**.

Medarrangör Verbum

14:00–14:20

De kristna i Mellanöstern

Mellanöstern har länge präglats av religiös mångfald, men regionens många konflikter har reducerat den kristna minoriteten. **Ingmar Karlsson** i samtal med **Cristina Grenholm**.

Medarrangör Historiska Media

Scanna QR-koden för utförligare programtexter.

14:30–14:50

Bokstavstro

Poesi utifrån missionären John Allen Chau resa till North Sentinel Island 2018, där han blev ihjälskjutet med pil och båge. **Johanna Larsson** i samtal med **Maria Essunger**.

Medarrangör Ellerströms

15:00–15:45

Seminarium: När ursäkten är framförd och vardagen tar vid.

Tema: Sápmi

I november 2021 bad Svenska kyrkan det samiska folket om ursäkt för de övergrepp som kyrkan begått och bidragit till både historiskt och i nutid. Så hur har det fortsatta arbetet gått, hur har det påverkat Svenska kyrkan och hur ser framtiden ut? Med **Matti Blind Berg**, **Martin Modéus**, **Katarina Pirak Sikku** och **Erik-Oscar Oscarsson**. Moderator **Karin Sarja**.

Medarrangör Tjällegoakte

16:00–16:20

En tid för krig

Rysslands anfall på Ukraina 2022 sätts i sitt historiska sammanhang och jämförs med upptakten till andra världskriget. **Wilhelm Agrell** i samtal med **Henrik Grape**.

Medarrangör Historiska Media

16:30–16:50

Tio tankar för själens hunger

Vad är det att vara människa och hur behåller vi förmågan att möta det främmande? **Antje Jackelén** i samtal med **Elin Kakko**.

Medarrangör Romanus & Selling

17:00–17:20

Terranauterna

Upptäckslustan ledde den västerländska mannen till världens högsta platser. Men berättelsen om hur jorden kartlades har mörka stråk. **Staffan Bergwik** i samtal med **Kristin Windolf**.

Medarrangör Norstedts

17:30–17:50

Död mans kvinna

När en man i förra sekelskiftets Stockholm går fri efter att ha misshandlat sin hustru svårt, väcks vreden hos fyra kvinnor. **Katarina Wennstam** i samtal med **Antje Jackelén**.

Medarrangör Bookmark förlag

Se människan-seminarier på andra scener

10:00–10:20

Månen tur och retur

Rymdscenen. Tema: Rymden Hergés *Månen tur och retur* väckte rymdintresset hos många Tintinläsare. Så vad är det i berättelsen som fascinerar så och hur påverkar språket läsoplevelsen? **Björn Wahlberg** i samtal med **Anna Rikner**.

Medarrangör Generation T – Den svenska Tintinföreningen och Rymdstyrelsen

11:00–11:45

Aniara – en revy om människan i tid och rum

Bokmässans seminarieprogram. Sal F2. Tema: Rymden. Seminariekort krävs. Harry Martinsons stora rymdepos är både ett litterärt mästerverk och en varningsklocka i vapenskramlets och klimatkrisens tid. Så vad innebär det att hantera verkligheten genom litteraturen? Med **Martin Modéus**, **Ebba Witt-Brattström** och **Knut Larsson**. Moderator **Ulrika Knutson**.

Medarrangör Historiska Media

12:00–12:45

Månen tur och retur

Bokmässans seminarieprogram. Sal F2. Tema: Rymden Seminariekort krävs. *Månen tur och retur* fick en journalist och en lätt berusad sjökaptan att ses som ett logiskt val av astronauter. Samtidigt berör Hérages skildring exis-

tentiella frågor som synen på människan genom evighetens perspektiv. Med **Björn Wahlberg**, **Johan Marcopoulos** och **Maria Küchen**. Moderator **Helle Klein**.

Medarrangör Generation T – Den svenska Tintinföreningen och Sigtunastiftelsen

12:00–12:45

Var finns jaget?

Bokmässans seminarieprogram. Sal G4.

Seminariekort krävs.

Var sitter vår personlighet och varifrån kommer våra förmågor? Finns det en fri vilja – och var finns den i så fall? Kan jaget opereras bort? **Antje Jackelén** och **Rickard L Sjöberg** i samtal med **Helena Granström**.

Medarrangör Romanus & Selling och Norstedts

15:30–15:50

Den inre rymden

Rymdscenen.

Tema: Rymden & Sápmi Bildkonstnären **Britta Marakatt-Labba** broderar berättelser om samisk kultur och mytologi. I ett samtal med **Maria Küchen** utforskas relationen i hennes verk mellan den inre rymden och den yttre. **Britta Marakatt-Labba** i samtal med **Maria Küchen**.

Medarrangör Tjällegoakte och Rymdstyrelsen

16:00–16:45

Vägmärken

Bokmässans seminarieprogram. Sal F2.

Seminariekort krävs.

Under sin sista resa arbetade **Dag Hammarskjöld** med en översättning av **Martin Bubers** verk. En översättning som är central i **KG Hammars** nya roman. **KG Hammar** och **Helle Klein** i samtal med **Per Svensson** om människans existentiella villkor, med utgångspunkt i **Dag Hammarskjöld**s tankevärld.

Medarrangör Bokförlaget Polaris och Sigtunastiftelsen

LÄS MER
Sidan 8

Hallå där...

... **artisten och låtskrivaren Tomas Andersson Wij, som skriver Årkebiskopens fastebok 2025. Hur var det att få frågan?**

– Jag hade precis gjort klart en skiva och gick och funderade på att skriva något längre, men visste inte riktigt vad. Så det var med osannolik tajming Martin Modéus ringde. Jag blev glad, även om jag måste erkänna att jag inte kände till fasteboken.

Så hur tog du dig an uppgiften?

– Jag satte mig med min mobil på en krog och började skriva. Det ena kapitlet gav det andra. Så en del av boken kom intuitivt, andra delar har jag researchat ordentligt och jobbat om i flera steg. Har nog aldrig känt en sådan svindelkänsla inför ett projekt. Att tala om Gud, det utsägliga, är ju en sorts omöjlighet.

Vilka teman skriver du om?

– Jag är ju inte teolog, utan kan bara utgå från min egen historia och instinkt. Jag berättar om min brottning med Gud och med den kristna tradition jag vuxit upp i. Har insett hur förankrad i det kristna jag är, som sonson till en resepredikant, att det finns en predikant även i mig som jag släppt lös nu, med skräckblandad förtjusning, haha. Det har känts viktigt att redogöra för mina tvivel och det inkonsekventa. Det är så lätt att låta sig frestas av en snygg formulering, en elegant tanke. Men jag är inte intresserad av att skapa tätt slutande teologiska system. Jag skriver i blyerts.

Vad betyder fastan för dig?

– Fastan handlar om att avstå, och det har jag aldrig varit bra på. Det är en utgångspunkt för den här boken, att fundera kring jämnvikten, detta

Foto: Dennis Wernersson

svåra. Om balansen mellan fasta och fest. I vår protestantiska tradition har festen och extasen alldeles för låg status, menar jag.

Det här är din första egna bok. Hur känns det?

– Det har varit ett roligt format att skriva i. Jag blandar långa och korta kapitel och skriver ganska asymmetriskt. Det är väl något jag har med mig från låtskrivandet, att vara i det uppbrutna och försöka fånga något stort med så få ord som möjligt. Texterna ligger någonstans i gränslandet mellan essä, prosa och fragment. En sorts tankebok.

Anna Rikner

Tomas Andersson Wij

Se människan-scenen: 26/9 13:30–13:50
Domkyrkan: 26/9 19.00

Boksamtal med Tomas Andersson Wij i Domkyrkan

Torsdag den 26/9 klockan 19.00 är det boksamtal med musik i Göteborgs domkyrka. Årkebiskop Martin Modéus och författaren till Årkebiskopens fastebok 2025, artisten Tomas Andersson Wij, samtalar om boken och dess teman under ledning av kulturskribent Kristina Lindh. Därefter blir det musik av Tomas Andersson Wij. Ingen entré eller föränmälan. Boken, som är den 13:e

fristående boken i serien Årkebiskopens fastebok, utkommer i januari.

För varje sålt exemplar går tio kronor till Act Svenska kyrkan, som i år firar 150 år.

Medarrangör Verbum

Foto: Arne Hyckenberg

Årkebiskop Martin Modéus pratar om fastan.

FREDAG

27 september
Se människan-scenen

9:15–9:25

Som spridda sädeskornen

I sin morgonmeditation funderar Frida Mannerfelt över vad det betyder att fira nattvard i vår tid.
Medarrangör Verbum

9:30–9:50

Snö

Snön som bundsförvant och motståndare, utifrån både den poetiska idéhistorien och den personliga betraktelsen. Sverker Sörlin i samtal med Sara Wrigge.
Medarrangör Volante

10:00–10:20

Grinden i Dachau

Om antisemitismens nya och historiska former, minnesarbetet efter Förintelsen och om kulturens betydelse som motgift mot hatet. Björn Wiman i samtal med Kristina Ljunggren.
Medarrangör Fri Tanke

10:30–10:50

Vi drabbade samman med våra ödens hela bredd

Moa och Harry Martinsons relation rymde fysisk och litterär passion, men också slit, svartsjuka och avund. Ebba Witt-Brattström i samtal med Maria Essunger.
Medarrangör Historiska Media

11:00–11:20

Stinas jojk

Stina Larsdotter var sameflickan som inte slutade växa och visades upp mot betalning över hela Europa. Mats Jonsson i samtal med Marjut Ervasti.
Medarrangör Alfabet

11:30–11:50

Talmannens guide till svensk poesi

Poesi är livet i koncentrat, menar riksdagens talman, som valt ut hundra favoriter från fem sekler. Andreas Norlén i samtal med KG Hammar.
Medarrangör Max Ström

12:00–12:20

Hädelens helighet

En essä om rätten att häda. Så var går egentligen gränsen och hur är det att kombinera rollen som satiriker med rollen som präst? Kent Wisti i samtal med Kristin Windolf.
Medarrangör Bokförlaget Atlas

12:30–12:50

Till träden

En familj som tvingats tala svenska och inte samiska. Om oförmågan till kommunikation, när alla inte talar samma språk. Ella-Maria Nutti i samtal med Maria Klasson Sundin.
Medarrangör Wahlström & Widstrand

13:00–13:20

Tolv otämjda hästar

Hanne Wilhelmsens värld har slagits sönder och en av hennes få vänner blir brutalt mördad. Anne Holt i samtal med Marjut Ervasti.
Medarrangör Piratförlaget

13:30–13:50

Förhöjningen

Litteraturen som botemedel mot tomhet och livsleda, samtidigt som den väcker längtan efter en förhöjd känsla i vardagen. Malin Ullgren i samtal med Fanny Wingborg.
Medarrangör Albert Bonniers Förlag

14:00–14:20

Veras resa

Vera Oredsson kallas den svenska nazidrottningen och inspirerar dagens nynazister.

Hennes bror har vikt sitt liv åt arbetet för demokrati. Folke Schimanski i samtal med Åke Bonnier.

Medarrangörer Kaunitz-Olsson och Sigtunastiftelsen

14:30–14:50

Den längsta resan

Dag Hammarskjölds sista timmar i livet, då han under flygresan översatte filosofen Martin Bubers *Jag och du*. KG Hammar i samtal med Johanna Gustafsson Lundberg.
Medarrangör Polaris

15:00–15:45

Seminarium: Rättvis omställning – men på vems bekostnad?

Tema: *Såpmi*

Den svenska klimatpolitiken måste bidra till en snabb omställning på vetenskaplig grund, men historiskt sett har stora samhällsförändringar gjorts på samisk bekostnad. Hur skapar vi en kultur där vi tillsammans bidrar till frågornas lösning? Med Julia Rensberg, Matti Blind Berg, Gunilla Märak och Åsa Nyström. Moderator: Kaisa Syrjänen Schaal.
Medarrangör Tjällegoahte

16:00–16:20

I samma flod

Under Putin har försvagandet av kvinnors rättigheter blivit ett alltmer effektivt vapen i diktaturens tjänst. Sofi Oksanen i samtal med Kamilla Skarström Hinojosa. Samtalet sker på engelska.
Medarrangör Albert Bonniers Förlag

16:30–16:50

Hopp!

Frihetens fiender har medvind. Så var tog idéerna om frihet, jämlikhet och solidaritet vägen? Per Wirtén i samtal med Antje Jackelén.
Medarrangör Albert Bonniers Förlag

Foto: Dennis Wernersson

17:00–17:20
Pythian pratar

Med hjälp av Oraklet i Delfi görs det upp med självhjälpsböcker och vår tids fixering vid utseende och lycka. Liv Strömquist i samtal med **Martin Modéus**.
Medarrangör Norstedts

17:30–17:50

Det jag trodde var kärlek
Med utgångspunkt i egna och andras erfarenheter undersöks det våld som inte syns, som inte ger blåmärken men som lämnar djupa sår. **Anna Lindman** i samtal med **Elisabet Pettersson**.
Medarrangör Fri Tanke

18:00–18:20

Därför väljer jag Kristus
Genom att studera hur den kristna tron beskrivs i Dostojevskijs verk påvisas hur ateism uppstår och definieras i rysk kontext. **Jan Erixon** i samtal med **Anders Rosengren**.
Medarrangör Libris

18:30–18:50
Åland

En personlig diktsamling om verklighetens gränser, psykisk ohälsa och livets olika dimensioner. **Marcus Berggren** i samtal med **Mia Ås**.
Medarrangörer Kaunitz-Olsson och Sensus

Se människan-seminarier på andra scener

15:00–15:20

Vad ungdomar inte vågar säga högt – Confession notes
Yttrandefrihetsscenen
Nordiska ungdomar upplever en smal åsiktskorridor och är ängsliga för att stå för sina åsikter. Hur kan politiker och auktoriteter öka utrymmet för ungas yttranden och vad säger

deras tabun om vårt samhälle? Med **Martin Modéus**, **Håkan Svenneling** och **Noura Berrouba**. Moderator **Ruth Astrid Sæther**.
Medarrangör Voksenåsen

17:00–17:45

Litteratur i annan form är också litteratur
Bokmässans seminarieprogram. Sal F1. Tema: Sårpmi. Seminariekort krävs.
Litteratur är mer än det tryckta ordet. Så varför gör vi egentligen skillnad på hur en berättelse förmedlas? Och vad händer när vi stöper om äldre berättelser i ny form? Med **Britta Marakatt-Labba**, **Mats Jons-son** och **Charlotte Frycklund**. Moderator **OI Johan Gaup**.
Medarrangörer Tjällegoahete, Alfabet och Verbum

Act Svenska kyrkan firar 150 år

Svenska kyrkans mission grundades 1874 och med anledning av det firar Act Svenska kyrkan 150 år av internationellt arbete. Under Bokmässan släpps en jubileumsbok med berättelser om Svenska kyrkans internationella diakoni och mission. Act Svenska kyrkan har en egen monter, en fotoutställning visas på Fotografiska stråket och aktuella frågor diskuteras på flera scener, bland annat i ett seminarium på Se människan-scenen söndag 29 september klockan 15:00–15:45.

Foto: Act Svenska kyrkan

Foto: Sara Ivarsson

Insamling till Hope for Roman

Utsatta romska barn och deras familjer får genom den ideella föreningen Hope for Roman hjälp att ta sig ur fattigdomen i Rumänien. Arbetet drivs av Franciskanerbröder som genom en skola, socialt arbete och yrkesutbildning ger romska familjer möjlighet att försörja sig själva i ett samhälle som sällan är välkomnande. Under Bokmässan finns möjlighet att få en bok och skänka valfri summa till det viktiga arbetet. På hopeforroman.org finns mer information.

LÖRDAG

28 september

Se människan-scenen

9:15–9:25

Riket inom räckhåll
I sin morgonmeditation funderar **Patrik Hagman** på hur vi genom Lukasevangeliets bild av Jesus kan lära oss att se världen med hans omvandlande blick.
Medarrangör Spricka förlag

9:30–9:50

Dotterdottern
Kathrine hatar tyg och textil och vill bort från småstadslivet och modersarvet. Om identitet, arv och längtan efter ett eget liv. **Susanna Alakoski** i samtal med **Lisbeth Gustafsson**.
Medarrangör Natur & Kultur

10:00–10:20

Marken, andligheten
Är svenska fjällturister kolonisationsatörer? En bok om andlighet, samiskhet och att vara en kolonisationsatör utan att förstå det. **Petra Carlsson Redell** i samtal med **Lotta Fång**.
Medarrangör Polaris

10:30–10:50

Trollet som hittade hem
Trollet Måns brottas med ensamhet och rotlöshet och längtar tillbaka till det han lämnat. Men nog finns det ändå något nytt därframme? **Lars Lerin** i samtal med **Birgitta Westlin**.
Medarrangör Bonnier Carlsen

11:00–11:20

Dansaren och demonerna
I ett 1960-tal där homosexuella hotas av sterilisering, elchocker och lobotomering är kärleken livsfarlig. **Mian Lodalen** i samtal med **Susanne Olbing**.
Medarrangör Romanus & Selling

11:30–11:50

Min psykiater
Har terapin ersatt själavården i det moderna samhället och i så fall till vilket pris? **Milja Sarkola** i samtal med **Cristina Grenholm**.
Medarrangör Förlaget

12:00–12:20

Tillsammans
Vi lever i en tid där förtryckarna fått ny kraft. Var det självklart att det skulle gå som det gått? **Lasse Berg** i samtal med **KG Hammar**.
Medarrangör Ordfront

12:30–12:50

Far inte till havet
Det krypande, stigande vattnet är som en egen varelse. Det som en gång gav liv, blir ett ständigt hot. **Elin Anna Labba** i samtal med **Natalie Ramstedt**.
Medarrangör Norstedts

13:00–13:20

Mjök och människor
Någon skrattar, någon gråter, och alla handlar mat. En seriedebut där mataffären är skådeplats för kris och komedi. **Matilda Josephson** i samtal med **Patrik Hagman**.
Medarrangör Galago

13:30–13:50

Mödrarmärg
Två samiska kvinnor i två tidsåldrar, som båda slåss för sin tillvaro. Inspirerat av liknande processer runt om i Sápmi. **Tina Harnesk** i samtal med **Åsa Nyström**.
Medarrangör Bokfabriken

14:00–14:20

Sikta mot stjärnorna
Hur är det att lämna jorden bakom sig? Om människans tillvaro i detta stora universum och framtiden för vår planet. **Marcus Wandt** i samtal med **Kristina Ljunggren**.
Medarrangör Bonnier Fakta

14:30–14:50

Uppochner
För den som lever med bipolär sjukdom är topparna högre och dalarna djupare. En överlevnadshandbok med hopp och tips. **Henrik Wahlström** i samtal med **Maria Bergius**.
Medarrangör Bonnier Fakta

15:00–15:45

Seminarium: En oväntad glänta – till minne av Tomas Tranströmer
Som en del av Bokmässan 40 år tolkas Tomas Tranströmers poesi i ljuset av teologin. Att unna sig en stund av andakt och reflektion är också grunden för hälsa, något som det nationella folkhälsoprojektet Livsstilsverket tagit fasta på. Med **Stefan Eklund**, **Antje Jackelén** och **Anders Rosengren**. Moderator **Helle Klein**.
Medarrangörer Sigtunastiftelsen och Bokförlaget Korpen

16:00–16:20

En sekund i evigheten
Betraktelser över tidsresor, svarta hål och stjärn- och fågelskådningar, som tillsammans kan läsas som en profan postilla. **Ulf Danielsson** i samtal med **Martin Modéus**.
Medarrangör Fri Tanke

16:30–16:50

Emmys Teorem
Emmys teorem beskriver upprepningsbarheten i naturen. Så vad det är som formar våra idéer och gör oss till de vi är? **Julia Ravanis** i samtal med **Elisabeth Hjorth**.
Medarrangör Natur & Kultur

17:00–17:20

Från Kongo till Kumla
Om uppväxten i Kongo, flykten till Sverige och om verkligheten på Sveriges anstalter. **Jacques Mwepu** i samtal med **Per Starke**.
Medarrangör Mondial

17:30–17:50

Jag måste gå rätt in i elden

På Fogelstad var Honorine Hermelin en central gestalt i en kvinnorörelse som förändrade det svenska 1900-talet. Kerstin Norborg i samtal med Anders Claesson.

Medarrangörer Norstedts och Sigtunastiftelsen

Se människan-seminarier på andra scener

10:30–10:50

Sanning och konsekvens – AI i yttrandefrihet, etik och demokrati

Yttrandefrihetsscenen

Vi läser om barn som upplevt traumatiska händelser, eller om politiker som vill införa nya

förbud. Men vad är sant? AI är ett effektivt sätt att sprida kunskap, men vad gör det med vår tro på yttrandefrihet, debatt och tillit? Hur förändras demokratin med AI? Med Antje Jackelén, Jan Gulliksen och Johanna Bergman. Moderator Ruth Astrid Sæther.

Medarrangör Voksenåsen

12:00–12:45

Rymden, himlen och evigheten

Bokmässans seminarieprogram. Sal H1. Tema: Rymden. Seminariekort krävs.

Kosmologin har som mål att förstå universums ursprung, utveckling, framtid och dess struktur i sin helhet. Här ges perspektiv på rymden, himlen och evigheten, hämtade från den moderna fysiken, filosofin och religionsfilosofin.

Med Martin Sahlén, Jonas

Enander, Maria Küchen och Martin Modéus. Moderator Johanna Koljonen.

Medarrangörer Rymdstyrelsen och Albert Bonniers Förlag

15:00–15:45

Skogen på liv och död

Bokmässans seminarieprogram. Sal J2. Tema: Sápmi Seminariekort krävs.

Människan behöver en välmående skog, men vad behöver skogen för att må bra? Svenska kyrkan förvaltar och brukar cirka 460 000 hektar skog, varav många hektar finns i Sápmi. Konflikterna är talrika, men vad händer när vi möts och lyssnar på varandra? Med Göran Enander, Mikael Karlsson, Jörgen Stenberg och Åsa Nyström. Moderator Nanna Borchert.

Medarrangör Tjällegoakte

Jubileumskonsert i Domkyrkan till Tomas Tranströmers ära

Foto: Dan Hansson

Nobelpristagaren Tomas Tranströmer var Se människans hedersgäst på Bok-

mässan 2012. Som en del av Bokmässan 40 år anordnas på lördagskvällen den kostnadsfria jubileumskonserten *En oväntad glänta* i Göteborgs domkyrka.

Få samtida poeter har lika övertygande betonat samhörigheten mellan poesi och musik som Tomas Tranströmer. 2023 publicerades många av Tomas dikter i tonsättningar för solosång och piano av ett stort antal samtida svenska tonsättare. Ett urval av dessa tolkas under konserten av Negar Zarassi, Tore Norrby och Rilkeensemblen under ledning av Gunnar Eriksson. Textrecitationer av Mia Eriksson.

Ackompanjemang av Mikael Fridén och Ulrika Melin Lasson. I samband med konserten presenteras boken *En oväntad glänta* av Anders Rosengren. En bok om existentiell hälsa till Tomas Tranströmers ära, med grund i det nationella folkhälsoprojektet Livsstilsverktyget. Medarrangörer Göteborgs domkyrkopastorat, Sensus och Bokförlaget Korpen

Jubileumskonsert till Tomas Tranströmers ära

Göteborgs domkyrka
lördag 28/9 19:00

SÖNDAG

29 september

Se människan-scenen

9:15–9:25

Med tanke på tron

I sin morgonmeditation reflekterar Ulf Jonsson över Jesus som den som uppenbarar Gud i världen.

Medarrangör Artos & Norma

9:30–9:50

Våra lyckligaste år

En ung kvinna söker efter tillhörighet och åker tillbaka till Zimbabwe för att leta upp kvinnan som tog hand om henne de första åren. Ester Chiedza Roxberg i samtal med Ulf Sjögren.

Medarrangör Natur & Kultur

10:00–10:20

Sammanflätning

Samiska Inga läggs 1920 in på sjukhus som sinnessvag och kommer aldrig mer hem. Om att bära sitt arv med stolthet. Pia Mariana Raattamaa Visén i samtal med Karin Sarja.

Medarrangör Albert Bonniers Förlag

10:30–10:50

Sluten anstalt

Jonna jobbar på Kriminalvården, en sluten och sekretessbelagd värld som utomstående har liten insyn i. Fanny Klang i samtal med Gudmund Erling.

Medarrangör Ordfront

11:00–11:20

Att försvinna sig

När Signe i tidiga tonåren drabbas av anorexia bryter sjukdomen ner både den drabbade och anhöriga. Anna Bennich och Signe Bennich i samtal med Anders Rosengren.

Medarrangör Bazar

11:30–11:50

Vem dödade min fotboll?

Fotbollen förändrades i grunden under 2000-talet, då oligarker köpte klubbar och diktaturer mutade till sig mästerskap. Hur blev det så? Simon Bank i samtal med Marika Palmdahl.

Medarrangör Forum

12:00–12:20

Hämndprojektet

Varför har hämnden så dåligt rykte? Kan hämnden göra dig fri och återta kontrollen när någon gjort dig riktigt illa? Jenny Jägerfeld i samtal med Birgitta Westlin.

Medarrangör Norstedts

12:30–12:50

Vikarien

I ett vardagligt ödesdrama om att leva på undantag utforskas svårigheterna med att finna sin plats i livet. David Norlin i samtal med Ludvig Lindelöf.

Medarrangör Weyler

13:00–13:20

Utge sig

Med filosofiska teorier och populärkulturella exempel ges perspektiv på samtidens äkthetsfixering. Saga Cavallin i samtal med Kerstin Dillmar.

Medarrangörer Norstedts och Sigtunastiftelsen

13:30–13:50

Fly från monster

En självbiografisk berättelse om skam, mod och överlevnad. Dermot Clemenger i samtal med Marika Palmdahl.

Medarrangör Forum

14:00–14:20

Den förlorade sonen

Narrativ poesi om sorg, kärlek och skam i vår samtid. Om ett dött barn, om kärnfamiljen och om att kanske lämna den. Caroline Ringskog Ferrada-Noli i samtal med Irma Schultz.

Medarrangör Albert Bonniers Förlag

14:30–14:50

Människan under renovering

Essän var tänkt att ingå i en antologi om hoten mot forskningen, men en förvånad Lena Andersson refuserades. I samtal med Fredrik Ivarsson.

Medarrangör Polaris

15:00–15:45

Seminarium: Bistånd och mission på nya villkor – men med en komplicerad historia

Act Svenska kyrkan firar 150 år av bistånd och mission, ett arbete som ser väldigt annorlunda ut i dag jämfört med 1874. Men den historiska kopplingen till kolonialismen fortsätter att påverka. Så hur ser en jämlik och tillåtande mission ut? Och hur ska den ses i förhållande till biståndsarbetet? Med Erik Lysén, Karin Sarja och Ulf Sjögren. Moderator Anders Kompass.

Medarrangör Act Svenska kyrkan

16:00–16:20

Där man bränner böcker

I USA förbjuds allt fler böcker och i Sverige ifrågasätts bibliotekens inköp. Yttrande- och tryckfrihetsfrågor är aktuella än någonsin. Ida Ölmedal i samtal med Jakob Wirén.

Medarrangör Albert Bonniers Förlag

16:30–16:50

Hitta hem

Om hur både populärmusik och kyrkofäder kan få oss att upptäcka det stora inom oss själva. Robert Eriksson i samtal med Pontus Nilsson.

Medarrangör Verbum

Se människan-seminarier på andra scener

11:00–12:00

Litterär gudstjänst om att hitta hem

Bokmässans seminarieprogram, sal G4.

Tema: *Sápmi och Rymden*

Ett hem är så mycket mer än den plats du bor på. Över människans plats på jorden funderar **Jonas Enander** i *Mörkret och människan* och i **Linnea Axelssons** diktepos *Sjaunja* är det förhållandet mellan det samiska, naturen och

familjen som minner om det hemma som kanske inte längre finns. Med damkören Vocalis under ledning av **Linus Landgren**. Gudstjänsten leds av **Lars Björksell**.

Medarrangör **Albert Bonniers Förlag**

11:30–11:50

När vetenskap och tro var samma sak

Rymdscenen, Tema *Rymden*
Astronomin har alltid fascinerat människan och för 1400-tals-tänkaren Nicolaus Cusanus fanns inget motsatsförhållande mellan tro och vetenskapen. I

bildningsromanen *Den florentinska liljan* utgår **Per Starke** från Cusanus liv och tid. I samtal med **Maria Küchen**.

Medarrangör **Rymdstyrelsen**

12:30–12:50

Lulesamiska diktonger och Gud

Den samiska montern, Tema *Sápmi*
Ánddaris Rimpi i samtal med **Karin Runow** om processen att komponera ett lulesamiskt körverk. Vilka möjligheter ger språkets överflöd av diktonger och vokaler?

Medarrangör **Tjällegoakte**

Viktiga samtal kan höras och ses året runt

Alla programpunkter på Se människan-scenen filmas och finns att se kostnadsfritt på svenskakyrkan.se/bokmässan och YouTube.

Utvalda samtal finns också uppdelade på tolv olika ämnen under rubriken *Samtal om de stora frågorna*, där författarsamtal som lämpar sig som diskussionsunderlag för specifika ämnen valts ut. Ämnen som "livskris, sorg och död", "historia och ledarskap", "könssidentitet" och "familj och relationer". Sensus studieförbund tillhandahåller studiematerial för grupper.

Foto: Adobe Stock/montage

Scanna qr-koden för att se *Samtal om de stora frågorna*.

Scensamtalen finns också tillgängliga som podcast, för den som hellre vill lyssna.

Se människan anordnar litterär fördjupning för präster i höst

Den 12–13 november fortsätter det litterära samtalet i Se människans regi, denna gång genom en predikofortbildningskurs för präster på Åh stifts- och konferensgård. På programmet står bland annat ett samtal

om *Sjärens telegraf* med författaren Amanda Svensson och ärkebiskop emerita Antje Jackelén. Då nyvigda biskopen i Skara Ulrica Fritzon föreläser om skuld, nåd och försoning. Anmälan via Göteborgs stift.

Konst och foto på Fotografiska stråket

På Bokmässan lyfts också andra kulturella former än litteraturen fram, som konst och fotografi. Främst syns detta genom Fotografiska stråket, som arrangeras av Se människan och Bokmässan i samarbete med ett stort antal fotografer och förlag. På plan 2 lyfts bildens betydelse i fotoutställningar med olika teman. Med anledning av Bokmässan 40 år visas också en jubileumskavalkad med bilder från de gångna 40 åren i The Gallery, som finns på entréplanet vid hotell Gothia Towers.

Scanna qr-koden för mer information om Fotografiska stråket.

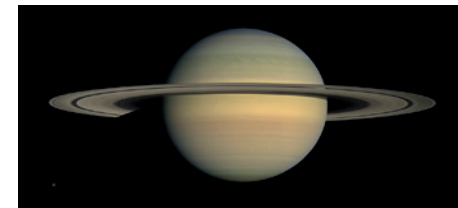

Foto: Rymdstyrelsen

Saturnus.

Illustration: Sara Lundberg

Illustration ur Sara Lundbergs *Ingen utom jag*.

Foto: Act Svenska kyrkan

Act Svenska kyrkan 150 år.

Foto: Nora Lorek

Milaya.

Kultur i fokus i hela Göteborg

Sista veckan i september är en tid för kulturellt fokus, både på och utanför mässans lokaler. I Göteborg med omnejd anordnas mängder av kulturella aktiviteter med koppling till Bokmässan, inte minst i kyrkorna. Bland de externa arrangemangen finns litterära aftnar, filmkväll och samtal om olika existentiella frågor.

Scanna qr-koden för mer information om vad som händer på stan.

MISSA INTE...

... artisten och låtskrivaren Tomas

Andersson Wij, författare till Årkebiskopens fastebok 2025. Först i samtal med ärkebiskop Martin Modéus på Se människan-scenen klockan 13:30–13:50. Därefter klockan 19.00 i Göteborgs domkyrka, där duon samtar med moderator Kristina Lindh. Boksamtalet följs av musik av Tomas Andersson Wij.

TORSDAG

Foto: Dennis Wernersson

Foto: Hans-Olof Utsi

Britta Marakatt-Labba

... våra seminarier på fem olika scener, som *Litteratur i annan form* är också litteratur klockan 17:00–17:45 i F1. Konstnären Britta Marakatt-Labba, serieskaparen Mats Jonsson och näprästen Charlotte Frycklund samtalar om berättandets förutsättningar under ledning av Ol Johan Gaup, jokare och kulturproducent. Seminariekort krävs.

FREDAG

Foto: Dan Hansson

... jubileums-konsertern *En oväntad glänta* till Tomas

Tranströmers minne i Göteborgs domkyrka

klockan 19:00. Som en del av Bokmässans 40-årsfirande uppmärksammas nobelpristagaren som var Se människans gäst på Bokmässan 2012. Kvällen bjuder på tonsatta dikter, textrecitationer och boksamtal.

LÖRDAG

... **Lena Andersson**, som gör sitt enda framträdande på Bokmässan på Se människan-scenen klockan 14:30–14:50. Hon samtalar med stiftsprost Fredrik Ivarsson om *Människan under renovering*, där en tidigare censurerad essä nu slutligen publiceras. En text där hon menar att humaniora och samhällsvetenskap hotas av sin egen felaktiga människosyn.

SÖNDAG

Foto: Jan Danielsson

Se människan

Svenska kyrkan

Följ oss på nätet!

VI FINNS PÅ
PLAN 2